

ISSN 0579-0263

СОЈУЗ НА ИСТОРИЧАРИТЕ НА
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

ИСТОРИЈА

ГОД. XLV

СКОПЈЕ 2009

БРОЈ 1-2

ИСТОРИЈА

Година XLV

Скопје 2009

Број 1-2

СО Д Р Ж И Н А

СТАТИИ-ПРИЛОЗИ

Тони ФИЛИПОСКИ Градот Лихнид и провинцијата Нов Епир.....	5
Драган ЗАЈКОВСКИ Христијанските маченици во Македонија во I – IV век.....	13
Маја АНГЕЛОВСКА-ПАНОВА „Тајната книга“ на богомилите: културолошко-историска ретроспектива.....	27
Габриела СИМОНОВА Влијанието на тематското уредување врз стопанскиот развој на Византија.....	35
Силвана СИДОРОВСКА-ЧУПОВСКА Македонските градови во 19 век.....	45
Македонка МИТРОВА Македонското револуционерно национално-ослободително движење и Кралството Србија.....	55
Страшко СТОЈАНОВСКИ Обединувањето на македонското револуционерно движење под платформата на Мајскиот манифест.....	71
Вера ГОШЕВА Изградба на водоводот во Тетово.....	93
Катерина МИРЧЕВСКА Македонката во грчките организации на отпорот (1941-1945).....	101

Теон ЦИНГО
Улогата и влијанието на Корнелие Зелеа Кодреану
во романското општество во периодот
меѓу двете светски војни..... 117

Драгица ПОПОВСКА
Култот кон каменот во селото Држилово –
Скопско..... 129

МАТЕРИЈАЛИ

Димитар ЉОРОВСКИ
Извештај на грчкиот конзулат во Софија за убиството
на Борис Сарафов и Иван Гарванов..... 137

ПРИКАЗИ

Габриела СИМОНОВА
Александар С. Атанасовски, *Македонија во XIV век*,
Напредок, Тетово 2009..... 143

Александар СИМОНОВСКИ
Александар Литовски, *Македонскаџа*
националноослободителна платформа во Втората
светска војна (1941-1944), Сојуз на здруженијата
на Македонците од егејскиот дел на Македонија-Скопје,
Скопје 2008..... 149

Лазар КРСТЕВСКИ
Зајакнати сознанијата за македонските корени на
Михајло Пупин..... 153

Марјан ИВАНОВСКИ
Соопштение научен собир „Порече низ историјата“
(5-6 септември 2009, Самоков)..... 157

Страшко СТОЈАНОВСКИ

ОБЕДИНУВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКОТО РЕВОЛУЦИОНЕРНО ДВИЖЕЊЕ ПОД ПЛАТФОРМАТА НА МАЈСКИОТ МАНИФЕСТ

Вовед

Корените на македонското револуционерно движење датираат од втората половина на XIX век. Првпат за организирано, систематско движење може да стане збор од 1893 година кога во Солун била формирана Македонската револуционерна организација (МРО). Две години подоцна, од македонската емиграција во Софија бил формиран Врховниот македонски комитет (ВМК), организација што соработувала, но неретко била и пандан и остар противник на МРО. Периодот до 1903 година е период на развој на македонското револуционерно движење, ширење на револуционерната мрежа и подготовки за идното општонародно востание. По неуспешното Илинденско востание од 1903 година и расколот што настанал на Рилскиот конгрес 1905 година, Организацијата ќе завлезе во една нова етапа од своето постоење, фаза на раздор, судири и убиства внатре во македонското револуционерно движење. Во Младотурската револуција во 1908 година, дел од реформско-демократските струи преминале кон легална активност, организирајќи се во Народната федеративна партија (НФП).¹ Конзервативните елементи во македонското револуционерно движење го продолжиле континуитетот на името на ВМОРО и по Кустендилскиот конгрес од 1908 година, ова крило продолжило да дејствува самостојно во илегала.²

Состојбите во македонското револуционерно движење значително се промениле со Балканските војни (1912-1913 година). По Букурешкиот договор (10 август 1913 година), Македонија наместо да добие автономија, се нашла распарчена од своите три соседи. Сега програмската определба на македонските револуционери морала најпрвин да оди во правец на

¹ Овој дел го сочинувале македонските демократски елементи групирани околу Димитар Влахов и Серската група на Јане Сандански.

² За членови на ЦК на ВМОРО биле избрани Т.Александров, Х.Чернопеев и П.Чаулев, кои продолжиле да дејствуваат со користење револуционерни методи.

обединување, па дури потоа добивање автономија и независност. Во Првата светска војна, дел од македонските револуционери зеле масовно учество во војната на страната на Бугарија, како членови на 11-тата македонска дивизија.

По завршувањето на Првата светска војна, на Версајската мировна конференција (1919 година) била потврдена букурешката поделба, со што и дефинитивно ѝ била запечатена судбината на Македонија. Во наредните години македонското револуционерно движење продолжило да постои и да дејствува, главно, преку македонската емиграција во Бугарија. Биле формирани повеќе организации и здруженија на македонската емиграција, од кои најистакнати биле: Македонските демократска левица, во која спаѓале Привременото претставништво на бившата ВМРО, Македонската емигрантска федеративна организација (МЕФО), Илинденската организација, македонските комунисти организирани во Емигрантскиот Комунистички сојуз (ЕКС) и др.³ и конзервативната десница во која

³ Револуционерите од бившиот Серски револуционерен округ и група дејци од бившата ВМРО од Западна Македонија се договориле да ги реafirмираат изворните принципи на старата ВМРО: зачувување на самостојноста на македонското ослободително дело и конституирање автономна и независна Македонија во нејзините географски и етнографски граници. Серската група формирала раководно тело под име Привремено претставништво на бившата ВМРО. Нивните заеднички програмски определби за обединета и независна Македонија ги изнеле преку сден „Апел до македонското население и македонската емиграција во Бугарија“, а исто така преку својот претставник Пол Христов се обиделе да земат учество на Париската мировна конференција со барање за правилно решавање на македонското прашање. Основната насока за дејствување на македонското движење се насочува во правец на извојување автономен статус на Македонија, со почитување на основните граѓански права и правото на самоопределување, види Историја на македонскиот народ, книга трета, ИНИ, Скопје, 1969, 171.

По распаѓањето на Привременото претставништво на бившата ВМРО, приврзаниците на Димо Хаџи Димов, кои биле во тесни врски со Бугарската комунистичка партија (БКП), во 1920 година се издвоиле создавајќи нова организација т.н. Емигрантски комунистички сојуз (ЕКС), види, Цветковска Надежда, Политичката активност на македонската емиграција во Бугарија (1918-1928), Скопје, 1990, 51-65.

Во текот на 1920 година, група македонски револуционери и емигранти се издвоиле како посебна струја во Сојузот на македонските емигрантски братства во Бугарија. Оваа група се одделила од Извршниот комитет и од Сојузот и се конституирала во привремена комисија на македонската емиграција што го подготвила формирањето на Македонската федеративна емигрантска организација (МЕФО). Меѓу раководните сили на Привремената комисија се наоѓале: Владислав Ковачев (еден од главните идеолози на федеративното движење), Христо Татарчев, Арх. Никола Јуруков, д-р Филип Атанасов, д-р Христо Даскалчев, Никола Киров Мајски, Климент Размов и др. Во почетокот на декември 1921 година била формирана МЕФО. Главните програмски цели на МЕФО биле: 1. Да

влегувале Извршниот комитет на македонските братства во Бугарија и Внатрешната македонска револуционерна организација - Автономистичка (ВМРО).⁴

се бори на легален начин за издигањето на Македонија во нејзините географски и економски граници во автономна, федеративна држава независна од балканските држави и да служи како обединителна алка меѓу нив; 2. Да ја популаризира македонската кауза меѓу народите и 3. Да ја издигне македонската емиграција во културно-просветен однос и да се грижи за нејзините морални и материјални интереси, повеќе види, Петреска Даринка, Дејноста на левите струи и организации, Златна книга 100 години ВМРО, Скопје, 1993, 135.

Во пролетта 1921 година биле ставени основите на Илинденската организација, која била уште една легална македонска емигрантска организација. Печатен орган на организацијата бил весникот „Илинден“. Оваа организација обединувала дел од македонските братства и истакнати револуционери од илинденскиот период. Меѓу раководните лица на Илинденската организација се наоѓале Ѓорѓи Занков, Арсениј Јовков, Петар Ацев, Михаил Чаков, Владислав Ковачев, Славчо Абазов, Славчо Пирчев и др. Илинденската организација го прифатила „федеративно-автономниот принцип“ за решавање на македонското прашање, види, Исто.

⁴ По основањето на Извршниот комитет, кој, всушност, бил продолжение на стариот Комитет формиран 1912 година на чело со Александар Протогеров, голем дел македонски интелектуалци и револуционери влегле во него. Извршниот комитет донел Резолуција за неделивост на Македонија и нејзино присоединување кон Бугарија. Комитетот како алтернативно решение го истакнал создавањето на независна Македонија, но бил против секаква поделба на Македонија. Во ваков дух комитетот истапил со свои петиции и меморандуми на Париската мировна конференција. Меѓутоа, станувајќи свесен за меѓународната положба пред одржувањето на Париската мировна конференција, а воедно да добие доверба и поткрепа од македонската емиграција во Бугарија, Извршниот комитет во јули 1919 година ја отфрлил идејата за присоединување на Македонија кон Бугарија и ја истакнал паролата за независна Македонија. Новата определба на Извршниот комитет делумно била прифатена од ЦК на ВМРО. И покрај радикално изменатиот став за идниот статус на Македонија, Извршниот комитет останал на позициите дека македонското прашање е чисто бугарско и дека огромното мнозинство население во Македонија го сочинуваат „македонските Бугари“ како дел од бугарската нација, види, Тодоровски Зоран, Дејноста на десните струи и организации, Златна книга 100 години ВМРО, Скопје, 1993, 152-155.

Во периодот по завршувањето на Првата светска војна, македонските емигрантски сили во Бугарија пројавиле силно национално раздвижување и политичка активност особено околу прашањето со кои сили и какви сретства да се продолжи борбата за ослободување на Македонија. Старите легални членови на ЦК на ВМОРО, Т. Александров, П. Чаулев и А. Протогеров, го најавиле постоењето на организацијата под ново име, Внатрешна македонска револуционерна организација (ВМРО). Политичката програма на новата ВМРО еволуирала во годините по крајот на Првата светска војна. Така, уште во почетокот залагањето за присоединување на Македонија кон Бугарија било заменето со барање за автономна Македонија како етапа за приклучување кон Бугарија, за потоа да се замени со барање за независна Македонија. Освен преку вооружена активност,

Во периодот по Првата светска војна, македонските организации не биле единствени во своето дејствување, а разликите оделе до степен на меѓусебни судири и убиства. На 28 јуни 1921 год., од атентатор на ВМРО, бил убиен еден од најистакнатите македонски револуционери од илинденскиот период, Ѓорче Петров. Есента 1922 година дошло до судири меѓу четите на ВМРО на Тодор Александров и четите на Македонска федеративна револуционерна организација (МФРО), која била воено крило на МЕФО.⁵

Кон крајот на 1923 и почетокот на 1924 година се интензивирале обидите и преговорите за обединување на фракциите во македонското револуционерно движење. На преговорите одржани во април 1924 година во Виена била донесена платформа за обединување. Најзначаен документ е Манифестот од 6 мај 1924 година, т.н. Мајски манифест. Меѓутоа, во периодот по прокламирањето на Мајскиот манифест, наместо до обединување, дошло до раскол и до нови убиства во македонското револуционерно движење. Со убиството на Тодор Александров и горноцумајските случувања, дошло до дефинитивно расцепување на македонската левица и десница.

ПРЕГОВОРИТЕ ЗА ОБЕДИНУВАЊЕ НА МАКЕДОНСКОТО РЕВОЛУЦИОНЕРНО ДВИЖЕЊЕ СО ПОСРЕДСТВО НА СОВЕТСКА РУСИЈА

Кон крајот на 1923 г. и првите месеци на 1924 г. настанал пресврт во надворешната политика на ВМРО (Автономистичка) и тоа се ориентирало кон еден нов фактор, кој сè повеќе јакнел – Комунистичката интернационала (т.н. Коминтерна). По Октомвриската револуција во Русија, настанале значајни промени на политичката карта на Европа. Руската Советска Република одолеала и ја издржала граѓанската војна и

организацијата исто така дејствувала и преку легален дипломатски пат со барање за признавање на малцинските права на населението во вардарскиот дел на Македонија, застапувајќи ја тезата за „бугарското национално малцинство“, види, исто.

⁵ Ситуацијата особено ескалирала по неуспешниот обид за помирување и попишувањето на Тиранскиот протокол, од 1 декември 1921 година во Тирана од членот на ЦК на ВМРО А. Протогеров и еден од раководителите на МЕФО, д-р Филип Атанасов. На овој договор остро се спротиставил и против истапил членот на ЦК на ВМРО Т.Александров. Пресметките особено се интензивирале по деветтојунскиот пресврт од 1923 година, кога при соборувањето на земјоделската влада на Стамболски масовно учество зеле четите на ВМРО. Во настаните што следувале потоа, со септемвриското востание од 1923 година, четите на Тодор Александров извршиле нови колежи врз македонската левица.

излегувајќи како победници, Болшевите го свртувале сè повеќе своето внимание надвор од границите на Советската Република. Природно било да го насочат своето внимание кон Балканот, каде што отсекогаш Русија играла значајна улога и каде што населението било од иста провинцијација, т.е. словенско. Со цел да се обединат сите левичарски организации во Европа, била создадена Комунистичката интернационала – Коминтерна, а нејзина експозитура на Балканот била Балканската комунистичка федерација.

Историјата на односите на македонските револуционерни движења со Руската Советска Република започнуваат во средината на 1922 година кога со посредништво на Павел Шатев за првпат стапила во контакт со Тодор Александров и со ВМРО. Политиката на советската влада одела во насока на создавање Балканска Советска Федеративна Република. Притоа, македонските организации, кои биле значаен политички фактор на Балканот, требало да претставуваат еден од генераторите за обединување. Македонското прашање станало интересно за советска Русија, но се чини македонското револуционерно движење било во вистинскиот фокус на интереси.

Првите конкретни преговори за соработка со македонското револуционерно движење, Советскиот Сојуз ги имал во пролетта 1923 г. со членовите на федеративната организација д-р Филип Атанасов и Славе Иванов. ВМРО, сакајќи да ги зачува позициите како водечка македонска организација, во втората половина на јули, веднаш по деветтојунскиот пресврт, испратила своја делегација во Москва, која ја сочинувале Д. Влахов и М. Монеv.⁶ Меѓутоа, преговорите не биле успешни и делегацијата се вратила без конкретни резултати. Во септември контактите биле обновени преку Д. Влахов во Виена, но со настаните од септемвриското востание во Бугарија, повторно дошло до прекин на меѓусебните односи.

Ситуацијата драстично се сменила во наредните неколку месеци. Александров паѓал во сè поголема изолација од довчерашниот сојузник, владата на Цанков. Исто така, и неговиот најголем надворешен пријател, Италија, водела преговори за сојуз со Кралството СХС, што резултирало со потпишување договор за пријателство и соработка на 27 јануари 1924 год.⁷, а во Пиринска Македонија ситуацијата ја контролирал Алеко Пашата. Токму затоа Т. Александров морал да бара нови пријатели.

Во ноември 1923 г. во Берлин, Балканската комунистичка федерација (БКФ) изготвила „Резолуција за македонското и за тракиското прашање“.⁸ Во новонастанатите политички околности преговорите

⁶ Влахов Димитар, Мемоари, Скопје, 2003, 217.

⁷ Галчин Петър, Политическите борби в пиринския край (1923-1939), София, 1989, 25.

⁸ Во оваа резолуција се потенцира правичното решавање на Македонското прашање во склоп на идната Балканска федерација. Во Резолуцијата се потенцира:

продолжиле во Софија каде што Александров директно разговарал со советскиот агент Борис Шпак. Александров ги изложил своите барања, кои се однесувале на признавањето на ВМРО како единствен политички фактор во македонското револуционерно движење, а Шпак барал почитување на стратегиските интереси и поддршка од ВМРО, во контекст на формирање Балканска Федерација, каде што Македонија би била рамноправна република, како и ВМРО да се договори за соработка и за помирување со федералистите.⁹

Во контекст на овие преговори, ЦК на ВМРО на 30 декември 1923 г. издава два документа, првиот „Декларација на ЦК на ВМРО за таканаречените федералисти“¹⁰ и вториот „Проект-спогодба меѓу ВМРО и Руската Советска Република“¹¹. Во првиот документ се утврдени позициите на ВМРО во однос на федералистите, а во вториот во однос на Коминтерната.

Контактите меѓу Коминтерната и ВМРО продолжиле и во наредните неколку месеци, а во април преговорите биле пренесени во Виена.

ПОТПИШУВАЊЕ НА ПРОГРАМСКИТЕ ДОКУМЕНТИ ЗА ОБЕДИНУВАЊЕ НА ВМРО И МЕФО

Директните преговори меѓу ВМРО и МЕФО

Конкретни активности за започнување на преговорите внатре во македонското револуционерно движење, со цел обединување под една заедничка платформа, почнале во првите месеци од 1924 г. Во март Димитар Влахов, кој како бугарски трговски агент престојувал во Виена, каде што од името на ВМРО ги водел разговорите со Коминтерната, примил писмо од Александров. Во писмото бил известен дека Т. Александров и А. Протогеров ќе одат во Рим на средба со третиот член на ЦК на ВМРО, Петар Чаулев. Затоа Влахов се упатил во Рим, каде што два

„Обединета и автономна Македонија, тоа е паролата на Македонците од сите катчиња на нивната опустошена татковина. Под таа парола тие се организираат и водат борба“. Види, Матријали од VI конференција на БКФ, 8-28 ноември 1923 г., Македонското прашање во документите на коминтерната, том I, дел 1- 1923-1925 г., во редакција на Поповски Владо и Ленина Жила, Скопје, 1999, 183.

⁹ Извештај на Андреев (Борис Шпак) за преговорите со членот на ЦК на ВМРО Т. Александров, декември 1923 г., Исто..., 227-259.

¹⁰ Декларација на ЦК на ВМРО <за таканаречените федералисти>, 30 декември 1923 г., Исто..., 259-269.

¹¹ Проект за спогодба меѓу ВМРО и Р(уската) С(оветска) Р(епублика), 30 декември 1923 г., Исто..., 271-277.

дена по него пристигнале и другите двајца членови на ЦК. Бидејќи Чаулев одбил да се сретне со Протогеров, на состанокот биле само Чаулев, Влахов и Александров. Било договорено Чаулев и Влахов да одат во Виена и таму веднаш да стапат во контакт со федералистот д-р Атанасов и Т. Паница, кој бил од Серската група. Кон крајот на март 1924 г. во Виена започнале првите директни разговори меѓу ЦК ВМРО и МЕФО.¹²

Федералистите влегле во преговорите со свои сопствени сметки. Тие биле огорчени од дејноста на ВМРО и особено од нејзиниот лидер Т. Александров, за кого велеле дека е *слабољубив, лажен автономист и врховист*. МФО имала свои чети и свои планови за развој на револуционерното движење. Во Македонија под Србија биле војводите Стојан Мишев, Мите Соколарски и Глигор Циклев, кои биле во служба на српските власти, но федералистите ги сметале за свои луѓе и заштитници на населението. Тие во своите планови настојувале да го привлечат Петар Чаулев од ЦК на ВМРО како помек во своите ставови. Но, она во што се сложувале со ЦК на ВМРО било формирањето на еден заеднички единствен македонски револуционерен фронт, и во тогашниот момент неминовната улога што ја играла советска Русија за формирањето на обединета и автономна Македонија како рамноправна членка, на во иднина проектираната Балканска Федерација.¹³

На разговорите во првите денови од април 1924 година, од името на Руската Советска Република бил присутен д-р Черски. На 9 април Влахов и Чаулев од името на ВМРО издаваат една декларација со која уште еднаш се потврдува подготвеноста на ВМРО за создавање единствена македонска организација и создавање Балкански фронт и Балканска Федерација.¹⁴ Истиот ден, од Софија за Виена тргнале членовите на ЦК на ВМРО, Тодор Александров и Александар Протогеров, придружувани од проф. Милетиќ. На 11 април бил потпишан нацрт-протокол за спогодба меѓу ЦК на МФО претставена од д-р Атанасов и С. Иванов и ЦК на ВМРО претставена од П. Чаулев и Д. Влахов.¹⁵ Во протоколот се истакнува општата спремност за разговори и прекинување на секакви непријателски дејства на двете страни, а како посредник и гарантор на договореното е потпишан претставникот на советска Русија, грофот Черски.

Раздвижувањето на македонското револуционерно движење не можело, а да не доведе до реакции кај официјалните претставници на балканските земји. Најостра во своите реакции била бугарската влада на Цанков. Александров бил предупреден да не оди во Италија и да не се

¹² Влахов Димитар, Мемоари..., 229,230.

¹³ Извештај на Т. Паница за Македонското федералистичко движење., 6 април 1924 г., Македонското прашање..., 373-387.

¹⁴ Декларација на ЦК на ВМРО., 9 април 1924 г., Исто..., 387-393.

¹⁵ Протокол за спогодба меѓу ЦК на Внатрешната македонска федералистичка револуционерна организација (ВМФО) и ЦК на Внатрешната македонска револуционерна организација (ВМРО)., 11 април 1924 г., Исто..., 397.

спротивставува на идното зближување на Бугарија и Кралството СХС, а добил и директни закани за својот живот од министерот В'лков. Како резултат на обновувањето на Нишкиот договор, од март 1923 година и потпишувањето договор за пријателство меѓу владите на Цанков и Пашич, дошло до драстично влошување на положбата на македонската емиграција во Бугарија. Биле забранети голем број македонски весници, а извесен број дејци биле затворени.¹⁶

Како реакција на ваквата политика на бугарската влада, македонската емиграција во Софија презела низа активности. Најконкретна била Илинденската организација, која на 17 април упатила меморандум до владата на Цанков. Во меморандумот била осудена политиката на владата на Цанков во однос на македонското прашање и македонската емиграција, но, исто така, со остри зборови била демаскирана и целокупната политика на сите бугарски влади дотогаш по однос на Македонија. Во меморандумот силно се протестира поради одлуката на бугарската влада за забраната за излегување на весникот „Пирин“. Потписниците на меморандумот бараат да им се дозволи да го зачуваат македонскиот правопис и печатени гласила.¹⁷ Декларацијата била објавена на 20 април во весникот „Илинден“, но од неа подоцна се оградиле дел од членовите на Илинденската организација.¹⁸

Во втората половина на април 1924 година, членовите на ЦК на ВМРО, Тодор Александров и Александар Протогеров, пристигнале во Виена со цел да ја изградат конечната платформа за обединување. По интензивните преговори со федералистите, било договорено за конечно формирање единствен, цврст македонски револуционерен блок, чиј номинален предводник требало да биде ЦК на ВМРО.

¹⁶ Влахов Димитар, Мемоари..., 230.

¹⁷ Во него со искрен и нескриен македонски патриотизам се нагласува „еднаш засекогаш да се разбере дека бугарскиот државен патриотизам, со кој честопати се китат бугарските државници од 1890 г. до денес (до 1924 г.), и македонскиот патриотизам се две работи меѓу кои не само што нема ништо опито туку се и спротивни;...“. Во Меморандумот се наведени имињата на раководното тело на Илинденската организација: Г.Занков, М.Иванов, А.Љапчев, Цл. Абазов, Ал. Евтимов, Ив. Москов; контролната комисија: Сл. Пирчев, Сл. Ковачев, М. Чаков; редакциониот комитет на весникот „Илинден“: Вл. Георгиев, Ар. Јовков. Види, Меморандум на Илинденската организација во Бугарија до прецепател на Министерскиот съвет, БКП, Коминтернът и Македонскиот въпрос (1917-1946), том първи, София, 1998, 206-208.

¹⁸ Меѓу нив биле: М. Иванов, А. Љапчев, С. Абазов, А. Ефтимов, И. Москов, С. Пирчев, М. Чоков, В. Георгиев. ЦК на ВМРО (об), Види, Предавниците на македонското дело, Скопје, 1983, 146.

Програмските документи за обединување на сите сили во македонското револуционерно движење

Кон крајот на април и почетокот на мај биле изготвени четири различни документи што ја претставуваат платформата за идното обединување. Во Виена биле потпишани следниве документи: Декларација, Протокол за обединување на македонското револуционерно движење, Манифест кон македонскиот народ, кон организираното револуционерно население во Македонија и кон македонските револуционери и Декларација на македонската парламентарна група.

Декларацијата била потпишана на 29 април 1924 година и е речиси идентична со онаа од 9 април, но со тоа што Декларацијата ја потпишал полниот состав на ЦК на ВМРО (Т. Александров, А. Протогеров и П. Чаулев), со што добива во легитимитет и значење.

Во Декларацијата како прво се изложени целите на македонското револуционерно движење: „*ВМРО во својство на вистинска револуционерна сила се бори за ослободувањето и обединувањето на раскинатите делови на Македонија во една наполно самостојна (независна) политичка единица во нејзините етнографски и географски граници*“. Ваква Македонија би влегла во составот на идната Балканска Федерација. Понатаму се истакнува дека е потребно обединување на македонските револуционерни сили и прифаќање помош од сите европски прогресивни струи во согласност со меѓународната положба и особено прифаќање на морална и политичка поткрепа од СССР. Како трето, ВМРО истакнува дека ќе ја засили борбата против српската, грчката и бугарската пропаганда, раскинувајќи ги односите со владата на Цанков. Исто така, ќе се заложат и со сите сили ќе го помогне создавањето на единствен Балкански фронт и Балканска Федерација.

Уште еднаш ВМРО го нагласува значењето за формирање единствен македонски револуционерен фронт, ветувајќи дека ќе запре со сите прогони и екзекуции. На крајот од Декларацијата се наведуваат низа мерки што требало да ги преземе ВМРО, и тоа: дека ќе издаде окружница и јавна изјава во духот на Декларацијата, ќе образува самостојни македонски пратенички групи во парламентите на Кралството СХС, Грција и Бугарија, ќе организира издавање печатени органи и еден печатен весник во странство. Исто така, било предвидено ЦК на ВМРО и Советскиот Сојуз да разменат делегати.¹⁹

Врз основа на Декларацијата од 29 април и спроведените разговори, двете организации – ВМРО и МЕФО, на 30 април потпишале Протокол за обединување. Во овој документ се регулирани аспектите околу обединувањето.

¹⁹ Декларација на ЦК на ВМРО., 29 април 1924 г., Македонското прашање..., 439-443.

Во Протоколот се изложени истите принципи како и во Декларацијата во поглед на политичките цели за формирање обединет македонски и балкански револуционерен фронт. Понатаму се регулирани обврските на двете страни-потписнички: Обединувањето се врши на обединувачки конгрес, свикан врз основа на статутот на ВМРО; до свикнувањето на конгресот да се создава поволна атмосфера преку прекин на сите меѓусебни непријателства, укинувања на смртните пресуди против кого и да било, создавање заедничка комисија со членови од двете организации со цел за мирно решавање на конфликтите и издавање заеднички периодичен печатен орган под името „Балканска федерација“.²⁰

Врз основа на Декларацијата и Протоколот за обединување, се јавила потребата за изготвување на еден манифест што ќе допре до сите народни и револуционерни маси. Оваа задача му била доверена на А. Протогеров, но откако тој не успеал, задачата му била доверена на Д. Влахов, кој го изготвил нацрт-договорот со помош на проф. Харлаков. Првичниот документ бил разгледан од членовите на ЦК на ВМРО и по интервенција на Александров, бил вратен на доработка. Имено, Александров забележувал на остриот тон кон владата на Цанков и предложил малку да се омекнат ставовите. Веднаш потоа Александров заедно со проф. Милетич отпатувал за Лондон, а претходно дал полномоштво во негово име Манифестот да го потпишат другите двајца членови на ЦК на ВМРО. Манифестот бил потпишан на 6 мај 1924 година во Виена, по што станал познат како Мајски манифест.²¹

Во почетокот на Манифестот се одредени глобалните граници на етнографска и географска Македонија. Се истакнува постоењето на сите услови и права за самостојно опстојување на македонската држава. Понатаму документот ја потенцира историската борба што ја водел македонскиот народ против денационализаторската политика на балканските земји. Се посочува искуството од Берлинскиот (1878), Букурешкиот (1913) и Парискиот (1919) мировен договор, дека како големите, така и малите европски држави спроведуваат една егоистичка политика кон Македонија. Манифестот ја наведува постојната состојба на Македонија распарчена од своите соседи. Понатаму се изложува дека ниту една од владите на балканските земји не мисли за ослободување и обединување на распарчените делови на Македонија; ниту една од нив не

²⁰ Интересно е да се спомене дека Протоколот го потпишале и двете страни, но секоја на различен примерок. Овој преседан се случил бидејќи членовите и од едната и од другата организација сè уште не се чувствувале подготвени да ги стават своите потписи на еден лист хартија. Види, Протокол за спогодба меѓу ЦК на Внатрешната македонска револуционерна организација (ВМРО) и ЦК на Македонската федералистичка револуционерна организација (МФРО) за обединување на македонското револуционерно движење. 30 април 1924 г., Исто..., 443-447.

²¹ Влахов Димитар, Мемоари..., 235

мисли и не дејствува за самоопределување на македонскиот народ во самостојна политичка единица, ниту една од нив не сака да им ги даде правата на поробените Македонци предвидени со договорите, кои им обезбедуваат културен развој како на национални малцинства. Манифестот посебно се задржува во критика на балканските влади, кои поседувале делови на Македонија. Србија се обвинува за политиката на насилен централизам и угнетување на македонскиот народ, Грција се осудува поради силната денационализаторска политика во однос на Македонците, но се чини Манифестот најостро истапува спрема Бугарија и џанковистичката влада. Џанков се обвинува за србофилизам, изнесувајќи ја констатацијата дека во таквата положба ВМРО ја прогласува политиката на владата на Џанков за непријателска во однос на македонскиот и бугарскиот народ и „апелира до сите Македонци и Бугари да поведат најрешителна борба против неа“.²² Џанковата влада најостро се осудува поради нејзината политика на зближување со Србија, како и поради забраната за издавање на дел од македонските списанија и затворањето на истакнати македонски дејци.

Врз основа на појдновните начела, во Манифестот се набележани и конкретни оперативни задачи во наприте за обединување на сите сили на македонското револуционерно движење, за ослободување и обединување на распарчените делови на Македонија во една целосна, независна и самостојна политичка единица во нејзините природни, географски и етнографски граници, како рамноправен член на Балканската Федерација. Притоа се повикува на потпирање на сопствените револуционерни сили на целото македонско население, без оглед на вера и народност. ВМРО смета на морална и на материјална поддршка на сите европски прогресивни сили. Во Манифестот ВМРО изјавува дека ги прифаќа како искрени пријатели на македонската слобода и слободата на другите балкански народи сите оние држави и организации што во својата сопствена политика даваат доволно докази дека го следат и на дело го остваруваат принципот на слободно самоопределување на народите. Сите други се оквалификувани како непријатели на македонската слобода и против нив ВМРО декларира дека ќе води најрешителна борба. Таа им обрнува внимание на сите македонски и балкански револуционери да бидат сплотени и обединети под знамето на својата сопствена слобода и независност и знамето на Балканската Федерација. ВМРО апелира за формирање еден единствен Македонски револуционерен фронт, кој во иднина би послужил за формирање единствен Балкански револуционерен фронт против сите „угнетувачи на своите и на туѓите народи. Како доказ дека својата активност ја насочува кон тој пат, ВМРО изјавува дека ги прекинува сите

²² Проглас на ЦК на ВМРО до македонскиот народ, до организираното револуционерно население во Македонија и до македонските револуционери, мај 1924 г., Македонското прашање..., 471-487.

гонења и ги укинува сите егзекутивни мерки и наредби против одделни македонски дејци, групи, организации и струи и ги повикува сите искрено да ѝ се посветат на вистинската револуционерна борба во духот на овој Манифест. Таа ги повикува сите страни да поведат заедничка борба под знамето на слободна и независна Македонија и Балканската Федерација. На крај, ВМРО повикува на создавање неопходна поволна атмосфера за свикување во скоро време на еден обединувачки конгрес на целото македонско револуционерно движење. Манифестот завршува со повиците за обединета и независна Македонија и Балканската Федерација.²³

Со Мајскиот манифест, македонското револуционерно движење доби една нова далекосежна национално-политичка платформа, која во новите услови на борба ќе стане основен извор за ориентација и мобилизација на ослободителната борба на македонскиот народ.

Покрај овие документи, била изготвена Декларација на Македонската парламентарна група. Поентата на овој документ била создавање македонска парламентарна група во софискиот парламент, која ќе дејствува независно, застапувајќи ги ставовите и интересите на македонското револуционерно движење пред XX собрание на бугарскиот парламент. Документот бил изготвен и потпишан од членовите на ЦК на ВМРО заедно со Манифестот на 6 мај. Декларацијата требало да биде прочитана пред пратениците од бугарскиот парламент.²⁴

Во декларацијата уште еднаш се укажува на неправдите на кои во историјата бил изложен македонскиот народ. Врз основа на ова: „македонскиот народ се бори за ослободување и обединување на распарчените делови на Македонија во самостојна политичка единица“. Како ваква, Македонија се залагала за формирање Балканска Федерација. Ви натамошниот дел од декларацијата се издвојува дека од позиција на новоформирана парламентарна група се осудува политиката на бугарската влада во однос на македонското прашање, но исто така се осудувала и политиката во однос на Советскиот Сојуз. Остро протестирајќи, македонската парламентарна група би потенцирала дека „кабинетот на Цанков изгубил секаква доверба од народот одовде и отаде Рила (се мисли на Македонија и Бугарија одделно) и треба да замине“. На крајот од Декларацијата се истакнува дека ќе се дејствува во интерес на ослободување и обединување на Македонија и во таа смисла ќе се коалицира со сите прогресивни сили.²⁵

Документи изготвени во Виена кон крајот на април и почетокот на мај 1924 година имаат извонредно големо значење за развојот на

²³ Исто

²⁴ Во групата влегувале следниве пратеници: Каранџулов и д-р П. Кушев од Неврокопско, Сребрен Петров, М. Маџаров и Хациев од Петричката изборна околија, К. Николов, Мих. Монеv од Горноџумајска околија. Види, Исто; Во овие документи манифестот е датиран со петти мај 1924 година, Истото..., 487.

²⁵ Декларација на македонската парламентарна група, Исто..., 487-493

македонското револуционерно движење во периодот меѓу двете светски војни. Со Мајскиот манифест, како најважен документ се прокламираше создавање единствен, цврст македонски револуционерен блок под закрила на советска Русија. Основниот обединувачки идеал на сите македонски револуционерни сили била идејата за единствена и независна Македонија како рамноправна членка на Балканската Федерација.

СОСТОЈБИТЕ ВО МАКЕДОНСКОТО РЕВОЛУЦИОНЕРНО ДВИЖЕЊЕ НЕПОСРЕДНО ПО ПОТПИШУВАЊЕТО НА МАЈСКИОТ МАНИФЕСТ

Во почетокот на мај 1924 година Тодор Александров во придружба на професорот Милетич од Виена се упатил во Лондон. На заминување Александров оставил полномоштво за потпишување на Манифестот, кој тогаш бил во подготовка. По потпишувањето на Манифестот на 6 мај, начелно било договорено да биде публикуван за јавноста еден месец по потпишувањето, во новото гласило на обединетото македонското револуционерно движење, весникот „Балканска федерација“. Александар Протогеров се вратил во Софија, а Петар Чаулев заминал за Рим. Во Виена останал да ги координира работите Димитар Влахов со помош на професорот Харлаков.²⁶

Според сите планирања, Манифестот требало да биде публикуван во првата половина на јуни. Но, на 5 јуни Влахов добил писмо од ЦК во кое се барало пролонгирање на издавањето.²⁷ Влахов, со цел да се разјасни ситуацијата во Софија, го испратил Филов со барање за објаснување. Во меѓувреме, Т. Александров упатил телеграма и до Чаулев, пишувајќи му дека објавувањето на Манифестот треба да се одложи. Но, Чаулев, сомневајќи се во целата ситуација, веднаш заминал во Виена, каде што заедно со Влахов започнал интензивни подготовки за издавање на „Балканска федерација“ и Манифестот во него.²⁸ Додека Т. Александров претстојувал во Лондон, се случиле значајни придвижувања во македонското револуционерно движење. Во јуни се одржале окружни конгреси за Солунскиот и за Струмичкиот револуционерен округ на ВМРО. На овие конгреси биле изнесени извесни критики на сметка на ЦК на ВМРО и Т. Александров.²⁹

Особено се влошила позицијата на Т. Александров во однос на бугарската влада. Цанков ја добил информацијата за потпишување на Мајскиот манифест, како и она што се пропагирало со него. Очекувано било Цанков да реагира неповолно кон ВМРО и да врши притисок за

²⁶Влахов Димитар, Мемоари..., 339.

²⁷Цветковска Надежда, Политичката..., 141

²⁸Влахов Димитар, Мемоари... 239.

²⁹ЦК на ВМРО, Предавниците..., 148, 149.

необјавување на Манифестот. Во спротивен случај, и нему лесно можело да му се случи она што го снашло Стамболски во јуни 1923 година. На ова се надоврзале резултатите од конгресот на илинденската организација, одржан од 24 до 26 мај во Пловдив.³⁰ На овој конгрес и покрај притисоците од приврзаниците на Т. Александров, победа извојувала листата на Петре Ацев, кој со своите ставови бил за дистанцирање од политиката на бугарската влада и подобрување на односите со македонските комунисти. Цанков морал да реагира брзо и одлучно, но истовремено морал да биде и претпазлив и тактичен. Тој пристапил кон преземање конкретни мерки со цел да го спречи натамошниот продор на левицата во однос на македонското прашање.

По враќањето од Лондон во Софија, кон крајот на јуни 1924 год., Т. Александров бил изложен на жесток притисок од владата на Цанков и царот Борис за откажување на ВМРО од Мајскиот манифест. Тој во тоа време започнува интензивна преписка со П. Чаулев и Д. Влахов, кои се наоѓале во Виена и забрзано го подготвувале излегувањето на „Балканска федерација“ и Манифестот во него. Најпрвин со телеграма Т. Александров го повикал Д. Влахов на консултации во Кустендил со нагласок дека ако сака да остане член на ВМРО, веднаш и неодложно да замине на консултации. Влахов се посомневал дека може да биде елиминиран и останал во Виена. Во првите денови на јули Т. Александров упатил нова телеграма, но и овој обид останал неуспешен.³¹

Верувајќи дека Д. Влахов не може да се убеди, Александров ги положил сите свои надежи врз третиот член на ЦК, П. Чаулев. За таа цел, тој на 4 јули му испратил опширно писмо, во кое ги изнел своите аргументи зошто Манифестот не треба да се објави. Чаулев го примил писмото вечерта на 9 јули.³²

³⁰ Цветковска Надежда, Политичката..., 143.

³¹ Телеграмата била доставена преку Н. Велев, која гласела: „Соопштете му на Данаилов (тоа е Д. Влахов) - никакви публикации, никаков весник. Молам да дојде на средба“. Но, и овие обиди да се пролонгира издавањето на Манифестот пропаднале. Види, Влахов Димитар, Мемоари..., 247.

³² Во почетокот на писмото Александров го укорува Чаулев: „Одењето на Езерски (Чаулев) кај Данаилов (Влахов) го сметаме за некорисно“. Александров нагласува, што според него би било опасно во тој момент? - Ако се спогодат со советска Русија и тие (советска Русија) од свој обсири го разгласат тој факт, пишува Александров, не само што ќе се изгуби нивната кауза, симпатиите во цел свет, туку ќе се навлече омразата на владите на Англија, Франција и Италија. Постоела опасност западноевропските сили да ги поддржат Србите и Грците за да тие се справат со најжестоки средства со своето внатрешно зло, зошто итмом организацијата (ВМРО) ќе стане болшевичка, таа го губи ореолот на идејна, опитонародна организација, а се претвора во класна. На крајот во писмото Александров пишува дека ЦК на ВМРО ќе излезе со декларација со која: ќе се демантираат гласиштата за учество на ВМРО во последните убиства во Софија на Каранфилов, Евреинот Ешкенази и П. Петков; ќе се потцрта дека не се точни

Меѓутоа, П. Чаулев веќе имал изградено став за прашањето околу издавањето на Манифестот. Тој уште на 1 јули упатил отворено писмо до редакцијата на „Балканска федерација“, објавено во нејзиниот прв број на 15 јули. Во писмото се повикува македонскиот народ да се обедини во единствен фронт за извојување национална слобода и обединување со другите балкански народи во Балканска Федерација. Писмото ги потврдува цврстите определби на П. Чаулев да остане верен на принципите на Мајскиот манифест.³³

Сите напори на Александров да се пролонгира издавањето на Манифестот пропаднале кога на 15 јули во Виена излегол првиот број на „Балканска федерација“. Мајскиот манифест, кој го има ударното место во списанието, станал достапен за пошироката јавност. Објавувањето на Манифестот било дочекано со воодушевување меѓу македонската револуционерна јавност.

Во една статија објавена во истиот број на „Балканска федерација“, д-р Филип Атанасов истапува со уверување дека Македонија од јаболко на раздорот и огниште за пожар, *ќе стане средишно јадро за обединување на балканските народи во Балканска Федерација*.³⁴ Од Цариград со восхит реагирал Михаил Герциков, еден од најистакнатите револуционери од илинденскиот период. Во писмото упатено на 24 јули до редакцијата на „Балканска федерација“, пишува дека иако од многумина Манифестот бил пречекан со скепса, тој изразува верба дека македонското револуционерно движење е на вистинскиот пат.³⁵ Но, иако Мајскиот манифест требало да преставува стожер за обединување на македонското револуционерно движење, во тогашниот момент објавувањето внело многу повеќе раздор отколку сплотување.

Во втората половина на јули 1924 год., во својство на емисар на ЦК на ВМРО и Т. Александров, во Виена пристигнал Михаил Монеv. Тој имал задача да ја согледа состојбата по објавувањето на Манифестот и за тоа да го запознае ЦК. На 24 јули Монеv испратил писмо до Т. Александров, кое, всушност, било извештај за дотогашните негови преговори со

гласиштата дека ВМРО станала болшевичка; и да се потенцира дека ВМРО се бори за независна Македонија како независна организација од ниедна држава и влада. Види, Писмо на Т.Александров до Езерски (П.Чаулев), 4 јули 1924 г., Македонското прашање...,607-615.

³³ Писмо от Петър Чаулев до редакцијата на в.Балканска Федерация с поздравление за издаването на весника, които ше зашитава борбата на македонския народ за свобода и самоопределение., 1 јули 1924 г.,БКП, Коинтернџт..., 257, 258.

³⁴ Статија от Филип Атанасов „Македонија ше бџде свободна“, Виена, 15 јули 1924 г., Исто...,267-269.

³⁵ Писмо от Михаил Герджиков до редакцијата на в.,Балканска Федерација“ с поздравление за излазането на весника и за идејта да се сџздаде Балканска Федеративна Организација., Цариград, 24 јули 1924 г., Исто..., 277-278.

публикувачите на Манифестот. Тој во писмото наведува дека ВМРО ќе се држи до Декларацијата (од 29 април 1924 г.) и потписите на неа. ВМРО реагира на вооружените испади на приврзаниците на С.Мишев, барајќи тој во најкраток можен рок или да биде придобие или елиминиран. Објавувањето на Манифестот требало да се одложи од *чисто тактички причини*- поради неповолната меѓународно-политичка состојба. Монеv уште еднаш излегува со демант од името на ВМРО на обвинувањата изнесени на сметка на организацијата за скорешните убиства во Бугарија.³⁶

Во контекст на предупредувањата од ова писмо во однос на приврзаниците на С. Мишев, од атентатори на ВМРО, на 30 јули на пазарот во Винаца бил убиен Мите Соколарски-Суцукаро. Тој бил во служба на српските власти за борба против четите на ВМРО.³⁷

Кон крајот на јули 1924 г., Т. Александров направил обид да интервенира во илинденската организација. На средбата со Петар Ацев, тој побарал смена на Арсениј Јовков од уредништвото на в.,„Илиден“, но и оваа негова интервенција останала без резултати.³⁸

Бугарската влада ги направила сите напори Манифестот да не се прошири во Бугарија и неговата содржина да остане непозната за широките народни маси на македонската емиграција и македонското револуционерно движење. Со цел да ги придобие оние делови од револуционерното движење што биле компромитирани во деветтојунските и септемвриските настани од 1923 година, владата на Цанков на 24 јули 1924 година објавила општа амнестија. Притоа се вршел силен притисок врз членовите на ЦК, Т. Александров и А. Протогеров, да се откажат од Манифестот.

На 1 август 1924 година биле издадени Декларација³⁹ и циркуларно писмо⁴⁰ потпишани од членовите на ЦК на ВМРО, Т. Александров и А. Протогеров, во кои се одрекува секаква соработка со Советскиот Сојуз и се негира потпишувањето на Мајскиот манифест од ЦК на ВМРО. Во Декларацијата, Манифестот објавен во „Балканска федерација“ се оквалификува како *ноторна лага и дело на егзалтирани комунист*, а се истакнува дека ВМРО не е класна и партиска, туку национална организација. Понатаму, ВМРО се декларира како независна организација,

³⁶ Писмо от Михаил Монеv до Тодор Александров за хода на преговорите между претставителите на ВМРО и Виенски център и условията на организацијата за публикуването на Маиският манифест., Виена, 24 јули 1924 г., Исто...,276.

³⁷ Ачкоска Виолета и Жежов Никола, Предавствата и атентатите во македонската историја, Скопје, 2004, 240.

³⁸ ЦК на ВМРО, Предавниците..., 161.

³⁹ Декларација Но 772 на ЦК на ВМРО по повод публикуването на Маиският манифест и за целите и характера на ВМРО., Македонија, 1 август 1924 г.,БКП,Коминтернът..., 287, 288.

⁴⁰ Окръжно Н0 771 на ЦК на ВМРО за публикуванието на Маиският манифест и характера на ВМРО., Македонија, 1 август 1924 г., Истото..., 286, 287.

вклучително и од политиката на бугарската влада, но истовремено најостро се отфрлаат и се осудуваат ставовите од Манифестот со кои се дискредитира и се напаѓа владата на Цанков.

Меѓутоа, утредента, на годишнината од Илинденското востание, во гласникот на илинденската организација, в. „Илинден“, бил објавен факсимил од Мајскиот манифест со потписите на Т. Александров и на А. Протогеров. Списанието излегувало во 10.000 примероци и било читано од целата македонска емиграција во Бугарија, но исто така и низ цела Европа. Иако бугарската влада наредила да се конфискува изданието, сепак, доволен број примероци останале, притоа, нанесувајќи им силен удар како на бугарската цанковистичка влада, така и на оние делови на ВМРО концентрирани околу Т. Александров и А. Протогеров.

Уште истиот ден, на 2 август 1924 година, ЦК на ВМРО излегло со циркуларно писмо, потпишано од членовите на ЦК, Т. Александров и А. Протогеров. Со ова писмо тие се обиделе да ја амортизираат настанатата политичка состојба и уште еднаш да ги дискредитираат издавачите на Манифестот.⁴¹ Основната цел на овој циркулар било да се образложат ставот и улогата што ја имало ВМРО во однос на Мајскиот манифест. Најпрвин се оценува позицијата на советска Русија во однос на ВМРО. Коминтерната се обвинува дека во своите цели да ја урне владата на Цанков, се обидела да ја исползува ВМРО. Т. Александров и А. Протогеров уште еднаш, но во поблага форма од Декларацијата од претходниот ден, се дистанцираат од Манифестот. Во циркуларот се вели дека на преговори со Коминтерната ги навеле Д. Влахов и П. Чаулев. Притоа Влахов и Чаулев се обвинети за проневера на организациски пари.

⁴¹ Во писмото потписниците најпрвин се повикуваат на континуитетот на ВМРО и тоа како организацијата успеала да преживее голем број афери (*Дединската-1896*, *Виничката -1897*, *Солунската- 1902*) и востанија (*Горноџумајското и Илинденското*), Хуриетот и разоружувањето, Балканските и Првата светска војна. Со ова потписниците на циркуларот кажуваат дека ВМРО ќе го преживее и овој момент, и оваа афера. Понатаму се вели дека ВМРО ќе ја продолжи војната против Србите и Грците, но и борбата против внатрешните непријатели што ги сочинувале некои изродени синови на Македонија - нивни бивши другари; приврзаниците на *лажно земјоделската влада* на Стамболиски и на Бугарската комунистичка партија и Третата интернационала. Се наведуваат, според ВМРО, отпадниците од македонското дело, д-р Филип Атанасов и архитектот Јуруков, кои со помош на владата на Стамболиски, создавале паралелна организација, нарекувајќи се федералисти, а „разбојниците“ од нивните редови (Стојан Мишев, Мито Сузукаро, Глигор Циклев и др.), под сплет на околности се нашле во српска Македонија во служба на владата на Н. Пашич, еден од најголемите македонски непријатели. Исто така, се дава оценка и за работата на македонските комунисти на Димо Хаџи Димов, кои, според овој циркулар, го изградиле Емигрантскиот комунистички сојуз со цел да ја *цепат македонската емиграција* и да го *запрат правилниот развој на македонското ослободително движење*. Види, циркулар на ЦК на ВМРО НО 774., 2 август 1924 г., Македонското прашање..., 677-697.

Особени напори во Циркуларот се прават за дистанцирање на ставовите во Манифестот во однос на владата на Цанков. ЦК (се истапува само од името на двајцата нејзини членови - Т. Александров и А. Протогеров), наводно, остро протестираше против предлогот на Коминтерната за соборување на владата на Цанков, додека Влахов и Чаулев останале рамнодушни за барањето за формирање единствен револуционерин фронт под водство на советска Русија. Исто така, пишува дека за ова ЦК дознал доцна, по објавувањето на Манифестот, а целата вина им се препишува на Влахов и на Чаулев. Во циркуларното писмо Александров и Протогеров не негираат дека го потпишале Манифестот, но исто така никаде директно не спомнуваат дека се негови потписници.⁴²

Во екот на бурните реакции по повод Декларацијата на Т. Александров и А. Протогеров од 1 август и објавувањето на Мајскиот манифест во в. „Илинден“ на 5 август Т. Карајовов му пишува на Т. Александров за разговорите што тој и М. Моневи ги имале во Виена со претставникот на советска Русија, грофот Черски. Разговорите, според него, се одвивале во заладена атмосфера, а Черски цело време инсистирал ВМРО да истапи против бугарската влада и да ги потврди принципите и потписите на Мајскиот манифест.⁴³

Во првите денови на август се води интересна преписка меѓу Т. Александров и Коста Јанков. Во писмото што го испратил Т. Александров на 2 август, тој го негира Манифестот отпечатен во „Балканска федерација“, велејќи дека никогаш не го ставил својот потпис на таков „партизански лист“⁴⁴, а во одговорот што го испратил Коста Јанков на седми истиот месец, се истакнува дека во корист на македонското револуционерно движење е ВМРО да не се изолира и да ги обнови врските со советска Русија и со комунистичката Интернационала.⁴⁵

Како одговор на Александровата Декларација, со свои коментари излегле Д. Вахов и П. Чаулев. Во писмото од Влахов, објавено на 10 август во „Балканска федерација“, тој како сведок на потпишувањето на Манифестот изразува неверување од фактот дека раководители на ВМРО ги негираат сопствените потписи, давајќи оценка дека ВМРО никогаш не била до тој степен дискредитирана.⁴⁶ Наредниот ден П. Чаулев излегол во јавна оста со едно отворено писмо до членовите ВМРО по повод

⁴² Исто...

⁴³ Писмо од Тома Караиовов до Тодор Александров за хода на преговорите между ВМРО и Съветските претставители във Виена след публикуването на Маиският манифест и с мнение за целите на комунистите по отношение на организацијата., Виена, 5 август 1924 г., БКП, Коминтернът..., 307-309.

⁴⁴ Писмо од Тодор Александров до Коста Јанков за одношението му към Маиският манифест., 2 август 1924 г., Исто..., 297.

⁴⁵ Писмо од Коста Јанков до Тодор Александров односно неопходимоста от единодествие между БКП и ВМРО. 7 август 1924 г., Исто..., 311,312.

⁴⁶ Влахов Димитар, Мемоари..., 141.

откажувањето на Т. Александров и А. Протогеров од Мајскиот манифест. Во писмото се истакнува дека Манифестот е потпишан од сите членови на ЦК на ВМРО и тој останува *свечен завет и директива за натамошните борби на македонскиот народ*. На крајот писмото завршува со апел до сите искрени Македонци да се обединат под знамето на Мајскиот манифест.⁴⁷ Со овие ставови Чаулев јавно и дефинитивно се оградил од другите двајца членови на ЦК на ВМРО.

Во наредните денови ВМРО донела одлука за физичко елиминирање на дел од опозицијата во македонското револуционерно движење. За ова сведочи убиството на Д. Х. Димов, кој пред судијата призна дека бил наговорен да го убие Д. Х. Димов уште на 12 август.⁴⁸ На 19 август Т. Александров и А. Протогеров упатиле писма до Д. Влахов и до П. Чаулев во Виена, во кои се бара од нив да одат на консултации во Бугарија, со закана дека доколку не појдат, ќе бидат исклучени од ВМРО. Во писмото до Влахов се бара отчет за извесни пари од касата на ВМРО, а на Чаулев му се забележува дека зел пари од претставниците на советска Русија и се бара да ги врати.⁴⁹ Причините зошто Влахов и Чаулев не отпатувале се нивниот сомнеж и стравување дека би можело да бидат физички елиминирани. Во прилог на овие сомневања оди едно писмо на ЦК на БКП до нејзиното задгранично претставништво од крајот на август 1924 година, во кое се изнесени предупредувања дека ВМРО испратила четворица агентори во Виена да ги убијат Чаулев, Влахов и Харлаков.⁵⁰

Заклучок:

Почетоците на македонското револуционерно движење, во поорганизирана форма, датираат од 1893 година и создавањето на Македонската револуционерна организација (МРО). По неуспешното Илинденско востание, на Рилскиот конгрес (1905 г.) дошло до расцеп внатре во Организацијата, а називот од ТМОРО ќе премине во ВМОРО.

⁴⁷ Отворено писмо на Петър Чаулев до членовите на ВМРО срещу отказа на Т.Александров и Ген. Александър Протогеров от Маиския манифест, за обединението на македонското револуционерно движење във борбата за независима Македонија и Балканска федерација., Виена, 11 Август 1924 г., БКП, Коминтернът...,314-315.

⁴⁸ ЦК на ВМРО, Предавниците...,204,205.

⁴⁹ Писмо од Т.Александров до Петър Чаулев срещу публикуването на Маиския манифест и действията му, настояване да върне взетите пари на претставител на Съветска Русија., 19 Август 1924 г, Исто..., 346,347. и Писмо от Т.Александров до Димитър Влахов срещу публикуването на Маиския манифест, за изразходването на пари на ВМРО и др., 19 Август 1924 г, Исто...348.

⁵⁰ Писма Н0 1 и 2 от ЦК на БКП до ЗП спредупреждение за готвени от ВМРО убиства на негови противници във Виена., София, 26,29 Август 1924 г, Исто..., 350, 351.

Вака расцепкано македонското револуционерно движење ги дочекало балканските војни и Првата Светска војна, кога најпрвин со Букурешкиот договор (1913 г.) Македонија била распарчена од соседите, а потоа истата поделба е санкционирана и со Версајскиот мир (1919 г.).

По крајот на Првата светска војна, македонските револуционери продолжиле активно да дејствуваат, главно, групирани околу македонската емиграција во Бугарија. Таму биле создадени повеќе македонски организации, главно, групирани во две групации: македонската демократска левица, која ја сочинувале: Серската група и групата револуционери од западна Македонија, кои, заедно се обединиле во Привременото претставништво на бившата ВМРО, потоа Македонската емигрантска федеративна организација (МЕФО), Илинденската организација и Македонските комунисти, кои го создале Емигрантскиот комунистички сојуз (ЕКС), а по неговото укинување во август 1923 г., продолжиле да дејствуваат групирани околу Димо Хаџи Димов; и Македонската конзервативна десница, која ја сочинувале Извршниот комитет на македонските братства и ВМРО (Автономистичка). Меѓу различните струи на левицата и на десницата постоеле сериозни методолошки и идеолошки разидувања. Тие дотолку се радикализирале, што меѓу нив дошло и до отворена вооружена пресметка, а првите неколку години по крајот на Првата светска војна биле години на убиства, атентати и заговори.

Со цел да им се стави крај на непријателствата и да дојде до обединување во цврст и единствен македонски блок, кон крајот на 1923 и почетокот на 1924 година започнале преговори за помирување, со посредство и по иницијатива на Коминтерната. Во текот на април 1924 година преговорите биле префрлени во Виена и резултирале со договор за обединување на крајот на април и почетокот на мај. Како резултат на ова, биле објавени повеќе заеднички документи, во кои се прокламирала платформата за обединувањето и програмската определба на идната, единствена македонска организација.

Преку четирите изготвени документи: Декларација, Протокол за обединување, Манифест и Декларација на македонската парламентарна група, биле поставени основните начела и насоката на дејствување на идното македонско револуционерно движење - обединета и независна Македонија, како рамноправен член на идната Балканска Федерација, под закрила на советска Русија. Мајскиот манифест, кој бил прокламација до широките македонски револуционерни маси, ги прокламирал принципите на слободно самоопределување на народите со посебен акцент на македонскиот народ.

Ова скршнување на ВМРО и истапите против Цанков и официјалните бугарски владејачки кругови, довело до природна реакција кај нив. Т. Александров и А. Протогеров се нашле под силен притисок да се откажат од потписите на Манифестот, што и се случило на 1 август 1924 г.

Тогаш, Т. Александров и А. Протогеров истапиле со една Декларација во која целата работа околу потпишувањето на Манифестот била оценета како *ноторна лага и дело на егзалтирани комунисти*.

Но, наредниот ден, на 2 август, во органот на Илинденската организација в. „Илинден“ бил објавен факсимил од Мајскиот манифест со потписите на Александров и на Протогеров. Со објавувањето на Мајскиот манифест во Бугарија, Т. Александров се нашол во мошне деликатна политичка ситуација. Против него бил изготвен план за физичка елиминација, кој бил реализиран на 31 август 1924 година, кај селото Лопово, Пиринска Македонија. Иако се познати директните извршители, непознато е кој бил вистинскиот нарачател на ова убиство. Сепак, најверојатна се чини претпоставката дека вистинскиот налогодавач за ликвидација на Т. Александров биле бугарските воено-политички власти.

Ова убиство, меѓутоа, било само дел од плановите на приврзаниците на И. Михајлов, потпомогнати од бугарската влада за елиминирање на целокупното македонско движење што ѝ опонирало на официјалната владина политика. Ова било спроведено на 12 и на 13 септември во Горна Џумаја и во наредните денови низ цела Бугарија, преку масовни убиства и масакри. Во овие настани бил убиен најголемиот дел од пролевичарски ориентираното македонско движење.

Меѓутоа, сиве овие насилства не ја уништиле до крај македонската левица. Во Виена, под патронатство на Коминтерната, членот на ЦК на ВМРО, П. Чаулев, заедно со Д. Влахов и поддржувачите на принципите од Мајскиот манифест, ја продолжиле дејноста на ВМРО, притоа удирајќи ги темелите на идното ВМРО (Обединета). Во Бугарија, пак, континуитетот на ВМРО го продолжиле приврзаниците на Александровата ВМРО (Автономистичка), И. Михајлов и А. Протогеров, потпирајќи се на дотогашната организациска мрежа, структура и идеологија.

Користени документи:

БКП, Коминтернът и Македонският въпрос (1917-1946), том први, София, 1988.

Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава, том втори, Скопје, 1981.

Македонското прашање во документите на Коминтерната, во редакција на Поповски Владо и Жила Ленина, том први-дел 1 (1923-1925), Скопје, 1999.

Користена литература:

Ачкоска Виолета и Жежов Никола, Предавствата и атентатите во македонската историја, Скопје, 2004.

Влахов Димитар, Мемоари, Скопје, 2003.

Галчин Петър, Политическите борби в пиринския край (1923-1939),
София, 1989.

Златна книга, Сто години ВМРО, Скопје, 1993.

Историја на македонскиот народ, том трети, ИНИ, Скопје, 1969.

Тодоровски Зоран, ВМРО (1924-1934), Скопје, 1997.

Цветковска Надежда, Политичката активност на македонската
емиграција во Бугарија (1918-1928), Скопје, 1990.

ЦК на ВМРО (Обединета), Предавниците на македонското дело,
Скопје, 1983.